

В. В. Скирда
(Харків)

РЕЧІ ФІНО-УГОРСЬКОГО ТИПУ КРАСНОГІРСЬКОГО МОГИЛЬНИКА

У публікації розглядаються окремі предмети фіно-угорського кола з комплексу 189 Красногірського могильника у верхній течії Сіверського Донця, з розкопок В.К. Міхеєва.

Ключові слова: етнос, Красногірський могильник, підвіска, поховання, салтівська культура, фіно-угри.

Етнічний склад носіїв салтівської культури завжди викликав зацікавленість у дослідників. Це безпосередньо стосується і пам'яток цієї археологічної культури, розташованих у верхній течії Сіверського Дінця.

Вже після відкриття на початку ХХ ст. Верхньосалтівського катакомбного та ґрунтового могильників поблизу хутора Зливки, на XII Археологічному з'їзді у Харкові (1902 р.) було поставлене питання про етнічну належність населення, що залишило ці пам'ятки. Учасники з'їзду висували версії щодо їх хозарської, половецької, печенізької або торської приналежності, вбачали тотожність матеріалів з поховань Верхньосалтівського і Зливкінського могильників з могильниками Північного Кавказу (*Известия 1902, с. 125-128, 191; Скирда 2000, с. 115, 117, 119, 121 та ін.*). Такі припущення не були випадковими, адже на сьогодні у жодного вченого, що займається вивченням пам'яток салтівської культури, не

виникає сумнівів поліетнічний склад її носіїв (*Плетнева 1999, с. 206-221*). Яскравим прикладом поліетнічності населення салтівської культури можуть бути пам'ятки, розташовані в басейні верхньої течії Сіверського Дінця, представлені різними обрядами поховання, зокрема, катакомбний Верхньосалтівський могильник, ґрунтові за обрядом інгумації – Нетайлівський та Червоногусарівський, за обрядом кремації – Сухогомольшанський і біритуальний Красногірський могильники.

Вперше питання про наявність фіно-угорських матеріалів на пам'ятках салтівської культури верхньої течії Сіверського Дінця постало у 1935 році. А. Захаров та В. Арендт висловили припущення, що шаблі, знайдені в катакомбах Верхньосалтівського могильника, належали уграм, однак М.І. Артамонов заперечив це припущення (*Артамонов 1935, с. 243-246*). Цікаво відзначити, що після цього питання щодо фіно-угорських рис в салтівських пам'ятках зазначеного регіону довгий час не піднімалося. І тільки у 1982 р. з'явилися нові дані щодо речей фіно-угорського типу на пам'ятках салтівської культури верхів'їв Сіверського Дінця.

В.К. Міхеєвим опубліковано статтю про конькові підвіски з Сухогомоль-

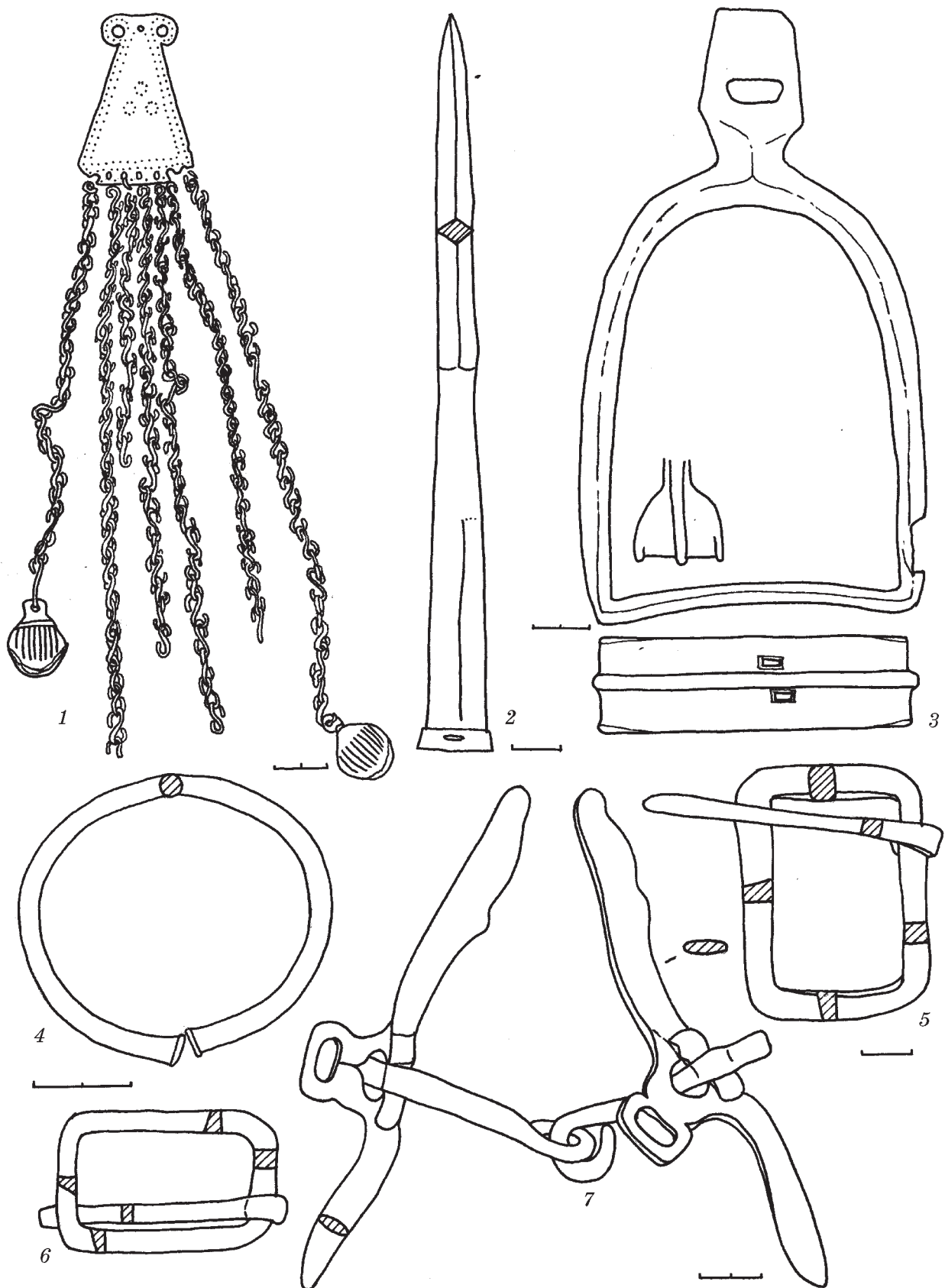

Рис. 1. Красногірський могильник. Поховання № 189. Знахідки.
1, 4 – бронза, 2-3, 5-7 – залізо.

шанського могильника, які мали прямі аналогії з фіно-угорськими матеріалами Верхнього Прикам'я (Михеев 1982, с. 156-157). Згодом подібні підвіски були виявлені на Верхньосалтівському катакомбному та Красногірському біритуальному могильниках (Аксенов 1998, с. 6, рис. 1: 28; 2: 2).

В межах нашого дослідження особливу увагу слід приділити похованню № 189 Красногірського могильника, розкопаному у 1990 р. Це поховання було трупо-спаленням в ямі, що мала овальну форму, розміри – 0,53 × 0,20 м, була зорієнтована довгою віссю з півночі на південь.

У похованні виявлені дуже перепалені людські кістки (їх шар складав 20 см), не очищені від залишків поховального вогнища (Михеев 1991, л. 13). Серед поховального інвентаря знайдена бронзова шумляча підвіска (рис. 1: 1), сердолікові намистини, бронзові сережка і браслет (рис. 1: 4). За 25 см на схід від поховання № 189, у схованці виявлений комплекс залізний речей, пов'язаних з цією кремацією. Вони знаходилися на глибині 0,75 м: вудила зі стилізованими під коня псаліями (рис. 1: 7), дві залізні прямокутні пряжки (рис. 1: 5), дві петлі з кільцем від сідла для кріплення вантажу, пара стремен (рис. 1: 3) та бронебійний наконечник на спис ромбічного перетину (рис. 1: 2).

З-поміж речей, що належали до комплексу цього поховання, варто відзначити бронзову шумлячу підвіску, що мала трапецієподібну основу, до якої кріпилися сім ланцюжків з бубонцями на кінцях (рис. 1: 1). Шумлячі підвіски різного типу є однією з важливих етнічних ознак фіно-угрів середньовічного періоду (Голубева 1962, с. 58, рис. 4: 1, 4; 1976, с. 70-71, рис. 2; 1979, с. 31, рис. 13). Трапеції у вигляді основи для шумлячих підвісок також досить часто зустрічаються у поховальних комплексах середньовічних фіно-угрів (Голубева 1976, с. 74, рис. 4: 1; 1979, с. 51, рис. 108: 2, 11). У науковій літературі, пов'язаній з фіно-угорською проблематикою, можна знайти й аналогії залізній пряжці Красногірського комплексу (Голубева 1973, с. 125, рис. 18). Таким чином,

можна констатувати факт присутності помітних фіно-угорських рис в матеріалах Красногірського могильника.

Наведені матеріали дають можливість стверджувати, що фіно-угри та мадяри зокрема мали певний вплив на носів салтівської культури верхів'їв Сіверського Дінця, а, можливо, й входили до складу контингентів цього населення Хозарського каганату.

Аксенов 1998

Аксенов В.С. Новые находки коньковых подвесок в салтовских захоронениях на Харьковщине / В.С. Аксенов // *Finno-Ugrica*. – Казань, 1998. – № 1 (2).

Артамонов 1935

Артамонов М.И. [Рецензия] / М.И. Артамонов // *Проблемы истории докапиталистических обществ*. – Ленинград, 1935. – № 9-10.

Голубева 1962

Голубева Л.А. Археологические памятники веси на Белом озере / Л.А. Голубева // *Сов. археология*. – Москва, 1962. – № 3.

Голубева 1976

Голубева Л.А. Коньки-подвески междуречья Волги и Оки / Л.А. Голубева // *Сов. археология*. – Москва, 1976. – № 2.

Голубева 1979

Голубева Л.А. Зооморфные украшения финноугров / Л.А. Голубева // *САИ*. – Москва: Наука, 1979.

Голубева 1973

Голубева Л.А. Веси и славяне на Белом озере. X – XIII вв. / Л.А. Голубева. – Москва: Наука, 1973.

Известия 1902

Известия XII Археологического съезда в Харькове, 15-27 августа 1902 г. – Харьков, 1902.

Михеев 1982

Михеев В.К. Коньковые подвески из могильника Сухая Гомольша / В.К. Михеев // *Сов. археология*. – Москва, 1982. – № 2.

Михеев 1991

Михеев В.К. Отчет о работе Средневековой археологической экспедиции Харьковского университета за 1990 г. / В.К. Михеев. – Харьков, 1991 // *Архив МАЭСУ*. – Ф. 1. – Оп. 6. – Д. 35а.

Плетнева 1999

Плетнева С.А. Очерки хазарской археологии / С.А. Плетнева. – Москва, 1999.

Скирда 2000

Скирда В.В. Археологічна наука у Харківському університеті (1805-1920 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. / В.В. Скирда. – Харків, 2000.

В.В. Скирда

V.V. Skirda

**ВЕЩИ ФИННО-УГОРСКОГО ТИПА
КРАСНОГОРСКОГО МОГИЛЬНИКА**

В публикации рассматриваются финно-угорские элементы, выделяемые исследователями на салтовских памятниках в верхнем течении Северского Донца. Особое внимание уделяется трупосожжению № 189 Красногорского биритуального могильника, где обнаружена бронзовая шумящая подвеска с трапециевидной основой, имеющая аналогии среди финно-угорских древностей.

Ключевые слова: Красногорский могильник, подвеска, погребение, салтовская культура, финно-угры, этнос.

**ARTEFACTS OF FINNO-UGRIC TYPE FROM
THE KRASNOGORSKY NECROPOLIS**

The paper deals with the Finno-Ugric elements of the Saltov sites in the upper Severski Donets area. An especial attention is given to the cremation 189 of the Krasnogorsky biritual necropolis, where the bronze rustling pendant with trapezoid basis was found, finding analogies among the Finno-Ugric antiquities.

Key words: Finno-Ugric peoples, Saltov culture, burial, burial ground, ethnicity, suspension.

Скирда Валерій Володимирович

кандидат історичних наук, доцент Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, директор Музею археології та етнографії Слобідської України при ХНУ, фахівець в галузі історії та історіографії археології, середньовічної і слов'яно-руської археології Слобідської України

e-mail: skirda37@mail.ru

61077, Україна, м. Харків-77, пл. Свободи, 4